

Asia: VN/3215/2021

Väliraportti: Vapaa!-Fri! -hanke vapaaehtoistoiminnan edistämiseksi ikääntyvässä yhteiskunnassa

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Oikeusministeriön lausuntopyyntö: Väliraportti: Vapaa!-Fri! -hanke vapaaehtoistoiminnan edistämiseksi ikääntyvässä yhteiskunnassa

Kuntaliitto kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto Vapaa!-Fri! -hankkeen väliraportista liittyen vapaaehtoistoiminnan edistämiseen ikääntyvässä yh-teiskunnassa.

Kunnan lakisääteisenä tehtävänä on edistää kunnan asukkaiden hyvinvointia. Kuntien rooli hyvinvoinnin edistäjänä ja haasteiden ennaltaehkäisijänä korostuu tulevina vuosina. Kunta ei kuitenkaan toimi yksin. Parhaimmillaan vapaaehtoistoiminta lisää kunnan elinvoimaisuutta ja vetovoimaa ja synnyttää sosiaalisia verkostoja, jotka lisäävät kunnan sosiaalista kestävyyttä ja ihmisten hyvinvointia, terveyttä, osallisuutta ja toimijuutta. Nämä kaikki edesauttavat myös turvallisuuden tunteen vahvistumista. Sosiaalisen kestävyuden näkökulmasta ennakkoluulojen vähentäminen, yhteisöllisyyden vahvistuminen ja sukupolvien kanssakäyminen ovat merkittäviä vapaaehtoistoiminnan vaikutuksia.

Vapaaehtoistoiminnan rooli merkittävänä osana hyvinvointiyhteiskuntamme toimijajoukkoa on kiistaton. Raportissa on kuvattu kattavasti hankkeessa esiin nousseita havaintoja vapaaehtoistyön tilasta Suomessa sekä nostettu esiin vapaaehtoistoimintaan vaikuttavia tekijöitä ja haasteita. Kuvatut haasteet ovat Kuntaliiton näkökulmasta tunnistettavia. Kuten raportissa todetaan, kuntien ja kansalaisyhteiskunnan välisessä yhteistyössä on tapahtunut viime vuosia suuria edistysaskeleita, mutta kehitettävääkin edelleen on.

Kokonaisuudessaan vapaaehtoistoiminnan kenttä on murroksessa useista eri syistä johtuen, kuten raportti ansiokkaasti tuo esiin. Toisaalta hyvinvoin-tialueiden muodostumisesta nousevia haasteita ja ratkaisuja olisi raportissa voitu käsitellä vieläkin monipuolisemmin. Raportissa tuodaan esiin myös vapaaehtoistoiminnan käsitteen osittainen epäselvyys. Kuntien kannalta on tärkeää, että olisi yhteinen jaettu ymmärrys ja määritelmä, mitä vapaaeh-toistoiminnalla ja siihen kytkeytyvillä kokonaisuuksilla tarkoitetaan. Tämä helpottaisi myös paikallista päätöksentekoa.

Vapaaehtoistyössä toimivien moninaisuus hyödyttää kaikkia

Vapaaehtoistyön kustannusvaikutukset ovat merkittäviä niin koko yhteiskunnan tasolla kuin kuntatasollakin. Vapaaehtoistoiminta ei voi korvata ammattiapua, mutta voi toimia vahvana tukena. Kuntaliiton näkemyksen mukaan vapaaehtoistoiminnan arvo ja rooli kyllä tunnustetaan monin paikoin kunnissa, mutta yhteistyössä voitaisiin vielä yhteisin toimin päästä eteenpäin.

On myönteistä, että vapaaehtoistojen määrä ei ole viime vuosina merkittävästi vähentynyt. Jaamme kuitenkin huolen vapaaehtoistoiminnan kes-kittymisestä tietyille väestöryhmille. On tärkeä houkutellessa mukaan uusia toimijoita ja huolehtia laajaa vastuuta kantavien vapaaehtoisten jaksamisesta. Tarvitaan uusia ratkaisuja, jotta vapaaehtoistoiminta houkuttelisi mukaan monipuolisemmin osallistujia eri koulutustaustoista, etnisistä taustoista sekä ikäryhmistä.

On tärkeä pohtia, kuka ottaisi vastuun mahdollisesta vapaaehtoisten koulutuksesta jatkossa ja mitkä olisivat keskeiset koulutussisällöt. Entä mikä olisi niiden vapaaehtoisten asema, jotka eivät halua kouluttautua tai ole koulutettavissa? Kouluttautumista vaativalla voisi olla seurauksia vapaaehtoisten määrään ja mahdollisesti myös vapaaehtoistyön asemaan. On huomattava, että vapaaehtoistyön tulisi olla virallista toimintaa täydentävää, ei korvaavaa.

Rakenteet yksin eivät ratkaise

Raportissa on korostettu rakenteiden merkitystä. Kuitenkin on mahdollista, että esim. vapaata kansalaistoimintaa rakenteet jäykistävät ja vähentävät sen kiinnostavuutta ja lisäävät byrokratiaa. Liiallinen ammattimaistuminen syö vapaaehtoistoiminnasta sen hyötyjä. Rakenteita ei tule nähdä ainoana ratkaisuna. Johtamista ja koordinaatiota kuitenkin tarvitaan, jotta vaikuttavuus, pitkäjänteisyys ja jatkuvuus voidaan turvata.

Ihmisten halukkuus toimia myös ns. Pop up -vapaaehtoisina sitoutumatta kiinteästi johonkin toimintaan on kasvussa. Toisaalta avun ja tuen tarpeetkin voivat tulla yllättäen ja olla hyvin pienimuotoisia. Tätä voisi edesauttaa alustatyypinen ratkaisu, johon erilaisia tarpeita voisi ilmoittaa ja joista kiinnostuneet voisivat valita itselleen sopivia tekemisiä. Alustan kehittämisessä olisi toki

monia asioita ratkaistavana ja alustan operaattorilla monenlaisia tehtäviä ja vastuita huolehtiessaan, että toiminta olisi vastuullista. Tämän tyyppinen ratkaisu voisi olla kokeilemisen arvoinen ja jos jossain vastaavaa on jo kokeiltu, kokemuksia hyödyntää ja jatkokehittää. Kokonaisuudessaan pop up-toiminnan ja kunnan yhteistyökäytännöt vaihtelevat huomattavasti, mikä voi haastaa toteutusta.

On tärkeää, että tämän raportin pohjalta nostetaan teemoja valmisteilla olevaan IKÄ-ohjelman periaatepäätökseen vuoteen 2030. Ikäihmisen näkökulmasta vapaaehtoistyö lisää hyvinvointia sekä toteuttajien että toiminnan kohteena olevien osalta. Ikääntynyt väestö edustaa n. 35 vuoden ajanjaksoa ihmisen elämästä ja sisältää valtavaa heterogeenisyyttä. Esimerkiksi työelämässä tai harrastustoiminnassa saatua osaamis- ja kokemuspääomaa on tärkeää päästä niin halutessaan hyödyntämään jatkossakin mielekkäästi. Esimerkkinä Oulussa toteutettu KunnonLähde -toiminta, jossa ikäihmiset toimivat vertaisohjaajina omien vahvuksiensa ja mielenkiinnon kohteittensa pohjalta toisille ikäihmisille ja kunta esim. tarjoaa tiloja toiminnalle ja tukea vertaisohjaajille. Kunnan rooli vapaaehtoistoiminnan mahdollistajana onkin usein merkittävä.

Uusia toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä tarvitaan

Kuntaliitto pitää tärkeänä, että lainsäädännön muodostamat tulpat on vapaaehtoistoiminnan osalta tunnistettava entistä paremmin ja niihin on etsittävä aktiivisesti ratkaisuja. Vastuukysymykset estävät tällä hetkellä vapaaehtoistyön hyödyntämistä. Ongelmaksi muodostuu myös se, että mikäli rakennettaisiin sähköisiä "vapaaehtoistarjottimia", joista esim. Ikäihminen voisi valita tarvitsemansa avun tai esimerkiksi harrastuksen, eivät eniten avun tarpeessa olevat kykene niitä käyttämään.

Tietoa vapaaehtoistoiminnasta tulisi keskittää jatkossa yhteen sivustoon, jonka löydettävyyteen ja saavutettavuuden kehittämiseen tulisi panostaa. Alustoja on monia, joten olisi hyödyllistä päästä yhteiseen, valtakunnalliseen alustaan niin järjestötoimijoiden kuin vapaaehtoistenkin osalta.

Kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen on vapaaehtoistoiminnassa akuutti haaste. Mustasukkaisuus omista vapaaehtoisista ei tule raportissa vahvasti esiin, vaikka se on aito ilmiö kentällä. Järjestöjen tavoitteet voivat olla myös keskenään ristiriitaisia. Mielenkiintoista olisikin kuulla lisää miten tämä on tullut esiin kuntapiloteissa.

On pohdittava yhdessä miten jatkossa pystyttäisiin luomaan kuntiin uudenlaisia vapaaehtoistoimintaan toimintamalleja. Hyviä toimintamalleja on luotu monin paikoin ja niiden jakaminen kuntien käyttöön on keskeistä. Kuntien päätöksenteko hyötyisi myös vaikuttavuusketjujen avaamisesta ja selkeämmästä vapaaehtoistyön merkityksen kokonaiskuvasta.

Kuntaliitto kannustaa myös syntyneen digiloikan ja etäyhteyksien hyödyntämiseen jatkossa eri ikäryhmien saamiseksi mukaan toimintaan. On kuitenkin varmistettava kansalaisten riittävät digitaidot, jotta hyödyt saadaan esiin. Myös maahanmuuttajien kielitaidon kehittäminen madaltaisi

heidän kynnystään osallistua vapaaehtoistoimintaan. Tuettua vapaaehtoistoimintaa tulee kehittää vammaisten ja osatyökykyisten osallistumisen tueksi ja työttömien mahdollisuuksia osallistua tukea ilman, että osallistuminen vapaa-ehtoistoimintaan kaventaa heidän etuuksiaan ja luo pelotevaikutusta, kuten raportissa kuvataan.

Kevyempi rekisteröintimahdollisuus voisi innostaa käyntiin uutta toimintaa. Näemme myös, että vapaaehtoistoiminnan rahoitusta (ml. valtionavustustoiminta) tulee selkeyttää ja tarjota keskitetysti tukea rahoitusten hakemiseen. Yksittäisillä kunnilla ei laajamittaista opastavaa tukea ole välttämättä mahdollista tarjota, mutta jonkinlainen ”yhden luukun periaate” tukisi kaikkia toimijoita. Myös yhteyshenkilön nimeäminen kunnassa on koettu hyödylliseksi ja raportissa mainitaan hyvinvointikoordinaattori yhtenä mahdollisena yhdyshenkilönä. Hyvinvointikoordinaattoreiden toimenkuvaan on sisällytetty jo lukuisia tehtäviä, joten myös muita ratkaisuja on hyödyllistä miettiä.

Lopuksi

Kunnilta toivotaan nopeaa ja aktiivista toimintaa vapaaehtoistyön tukemiseksi. On huomattava, että kuntien osalta on meneillään erittäin suuria toimintaympäristön muutoksia, jotka voivat paikoin haastaa keskittymisen vapaaehtoistyön tukirakenteiden uudistamiseen. Seuraavassa vaiheessa vapaaehtoistoiminnan kehittämiseksi tulee keskittyä ratkaisujen löytämiseen ja esteiden poistamiseen. Jatkovalmistelun tulee olla monitoimijaista ja hallinnollista ja se tulee toteuttaa sekä horisontaalisena että vertikaalisena yhteistyönä niin kansallisen, alueellisen kuin paikallisen tason sekä kansalaisten kanssa. Kuntaliitto jää mielenkiinnolla odottamaan hankkeen loppuraportin havaintoja ja jatkotyöskentelyehdotuksia esimerkiksi yhteisen foorumeiden osalta.

SUOMEN KUNTALIITTO

Terhi Päivärinta

Maria Salenius

Johtaja, hyvinvointi ja sivistys

erityisasiantuntija

Salenius Maria
Suomen Kuntaliitto ry - Hyvinvointi ja sivistys-yksikkö